

Ur *Fjärde internationalen* 1/95

Roland Lew

Slutet på en epok

Kina har förmodligen den snabbaste ekonomiska tillväxten i världen. Sedan 1980 har BNP ökat med i genomsnitt nio procent per år. Nationalinkomsten är fyra gånger högre än 1980. Befolkningens levnadsstandard fortsätter att öka snabbt, framför allt i städerna. ”Det Röda Kina” har blivit ett Eldorado för utländskt kapital. Sedan 1979 har 200 miljarder US-dollar investerats, merparten efter 1989. Kina har nått slutet på en epok. Roland Lew, som undervisar vid Université Libre i Bryssel, analyserar utvecklingen i världens största land. Kina är i dag ett land i till stora delar okontrollerbart kaos. Det ser sig själv som en potentiell stormakt och betraktas allt oftare även så av internationell press och utländska diplomater. Men landet är samtidigt hårt drabbat av korruption — omfattningen är förmodligen lika stor som före kommunistpartiets maktövertagande.

När bönderna inte längre med tvång hålls kvar i byarna söker de sig i miljoner mot de ekonomiskt växande (och ofta dyra) regionerna. Väl framme i de tätbefolkade områdena förvärras den sociala och infrastrukturella krisen när de blir en del av den alltmer okontrollerbara arbetskraften.

Regimen försöker bromsa utvecklingen, men den är alltför svag och förmår inte komma till rätta med Kinas ansevärd ekonomiska problem — bland annat en årlig inflation på 30-40 procent.

Fram till kulturrevolutionen 1968 åtnjöt Maos ledarskap ett betydande folkligt stöd. Maoisterna sågs som segrare, befriare och enare av det odödliga Kina — ett land som i det närmaste hade förstörts av utländska makter, främst Japan.

Dessutom infördes en rad sociala reformer — det land som höll på att sjunka allt djupare ner i underutveckling moderniserades. Maos strävan att industrialisera Kina ökade stödet hos befolkningen.

Fram till 1947 var befolkningsmajoriteten, förutom ett fåtal intellektuella, inte särskilt intresserade av ett samhälle av sovjetisk modell. Inte ens de bönder som hade kommit i kontakt med kommunistpartiet kände vare sig till eller förstod sig på Sovjetsamhället. Men eftersom alternativen — västvärldens liberalism eller en tillbakagång till den gamla ordningen — inte kom ifråga gavs kommunistpartiet ganska fria händer.

Trots regimen hårda förtryck av oliktankande (både från vänster och höger) accepterade de allra flesta den nya ledningens idéer, även de som innebar ett brott med gamla traditioner och förväntningar. En karikatyr av Sovjetunionens ekonomiska modell infördes i Kina med den första femårsplanen 1953-57. Trots att den inte var anpassad till landets förhållanden och trots omfattande ekonomiska och sociala följder godtogs den av befolkningen.

Inte ens det ekonomiska misslyckandet och de miljontals döda under ”Det stora språnget” 1958-61 ledde till att makten utmanades. Men tvivel började spridas inom befolkningen, särskilt partimedlemmarna.

Det var kulturrevolutionen som till sist förändrade kinesernas uppfattning om regimen. Denna mycket komplexa och händelserika period med motstridiga viljor och intressen gav ett

odiskutabelt resultat: kommunistpartiets förtroende minskade kraftigt.

Mao, som var den obestridde ledaren efter kulturrevolutionen, uppfattades nu som en despot att frukta, som en envåldshärskare.

En terroriserad och passiv befolkning längtade efter stora förändringar och dess tystnad kunde inte längre tolkas som ett bifall.

Ungefär 20 procent av befolkningen levde ett relativt privilegierat liv i städerna. Ett liv fullständigt avskilt från landsbygdens påtvingade isolering i byarna och bundenhet vid jorden. För bönderna var det i princip omöjligt att flytta till städerna.

En växande, ineffektiv partibyråkrati styrde och ställde (eller försökte det åtminstone) över alla delar av kinesernas liv. Arbetarklassen, som visserligen hade det ekonomiskt bättre ställt än bönderna, styrdes med samma förmyndarmentalitet och berövades sin politiska och sociala självständighet.

Mot slutet av Maos tid började delar av statsapparaten motsätta sig Maos direktiv — samtidigt som man gav dem läpparnas bekännelse.

Parti och samhälle

Förhållandet mellan kommunistpartiet och det kinesiska samhället har alltid varit komplicerat. Båda har utvecklats sedan 1949, delvis i samma riktning och under påverkan av varandra. I det kinesiska samhället finns ingen klar gräns mellan ”dem” och ”vi” även om varje kines vet sin plats i en fortfarande strikt och auktoritär hierarki.

Kommunistpartiet, i sig ett stort och komplext samhälle, har starkt påverkats av utvecklingen i samhället i stort. Trots att partiets övre skikt hela tiden försökt hålla isär ”ledarna” och ”de ledda” har partimedlemmar påverkats av befolkningens behov och förväntningar och det osynliga tryck som detta medför på de styrande i ett land som Kina.

Industrialiseringen och moderniseringen har haft en märkbar påverkan på det kinesiska samhället, åtminstone i städerna. Avmaoiseringen har blivit oundviklig när den personliga, intellektuella och sexuella friheten spirar. Detta beror delvis på en reaktion från regimen mot kulturrevolutionen, men också paradoxalt nog på erfarenheterna hos de unga i Röda gardet som fick sina första erfarenheter av politiskt kaos, självständighet och att byråkraterna förlorade makten just i samband med kulturrevolutionen.

På 1980-talet kunde stora delar av partikadern och befolkningen tänka sig något som gick vidare, bortom maoismen. Detta utan att nödvändigtvis ta avstånd från Mao själv eller att öppet ge drömmarna ett namn, det vill säga att lämna den ”reellt existerande socialismen” bakom sig och bygga någon form av kapitalism.

Det var inte bara partiet som vägrade se åt vilket håll det gick, eller som vägrade ge den nya utvecklingen ett namn för att inte skrämja dem som motsatte sig en återuppbyggnad av kapitalismen. Befolkningen var ju trots allt inte mindre intresserad av kapitalismens (eller av nåt annat systems) natur än av vad det nya systemets praktik och omedelbara resultat hade att erbjuda. Dengs pragmatism bygger på en värdering av befolkningens pragmatism, i sig impregnerad av bondementalitet. Stadsborna rycktes för bara en generation sedan upp ur sina rötter på landsbygden.

Den senaste utvecklingen i Kina hade nog inte tagit en så brysk vändning om inte befolkningen, framför allt i städerna, burit med sig så traumatiska upplevelser från kulturrevolu-

tionen. Kulturrevolutionen, som officiellt upphörde med Maos död 1976 men som i praktiken gick mot sitt slut redan 1972, upplevdes som en mardröm (i bästa fall en dröm som förvandlades till en mardröm) av såväl aktörer som offer (studenternas Röda garde, stora delar av kommunistpartiets medlemmar och missgynnade delar av arbetarklassen). För majoriteten, bönderna, framstod kulturrevolutionen som en obegriplig politisk handling som inte hade någon direkt inverkan på deras liv.

Vad än meningen med kulturrevolutionen var och vilka anti-byråkratiska känslor Mao än släppte lös och manipulerade, blev den bestående effekten av kulturrevolutionen att förtroendet upphörde för regimen mot slutet av Maos tid. Befolkningen utsattes för hårt förmynderi av polis och byråkrati.

”Det himmelska mandatet”, regimen överlevnad, ifrågasattes lika mycket av vanligt folk som av åtskilliga partimedlemmar — under kulturrevolutionen vansköttes mandatet och har sedan dess förlorat sin inriktning. Kulturrevolutionen sög upp och avledde det missnöje och ifrågasättande mot regimen som farms bland befolkning och partimedlemmar.

Men det samhälle som locket lades på var en kokande kittel. Maos efterträdare visste att dramatiska och påtagliga förändringar måste till för att de skulle kunna behålla kontrollen. ”Avmaoiseringen” motiverades alltså inte i första hand av ekonomiska faktorer. Enväldet var inte längre hållbart.

De missnöjda bönderna som var fjättrade vid ett system med låg avkastning var i praktiken fångslade i sina byar och inte särskilt produktiva. Jordbruksproduktionen lyckades nätt och jämt hålla samma takt som befolkningsökningen. Den sovjetinspirerade kommandoekonomin höll på att uttömma sina utvecklingsmöjligheter. Men inget av detta ledde till några omedelbara förändringar.

Den industriella ekonomin utvecklades fortfarande snabbt under mitten av 1970-talet. Jordbruket producerade tillräckligt för att kunna föda stadsbefolkningen. Även om det fanns ett missnöje på landsbygden förelåg ingen påtaglig risk för revolt. Och en lite mindre hårt styrd ekonomisk självhushållning kunde fortsätta ytterligare en period.

Reformerna löpte i linje med maktelitens sociala och politiska idéer. Regimen var tvungen att snabbt ta initiativ för att inte riskera en oönskad utveckling. Inom den innersta maktkretsen enades man ganska snart om att göra sig av med den mest maoistiska falangen: De fyras gäng. Likaså avsattes Maos efterträdare, Hua Guofeng, en opportunist som hade hela sin karriär att tacka Mao för, och ersattes av reformister under ledning av Deng Xiaoping. Deng verkade kunna samla en bred koalition inom kommunistpartiet.

Det viktigaste för partistaten var att återupprätta banden till befolkningen, att få regimen presentabel och att ta itu med det som inte fungerade i systemet.

Trots Maos kritik av den sovjetiska modellen drabbades Kina av nästan samma problem som andra postkapitalistiska samhällen. Problem som beror på att man i princip strikt övertog det kommandoekonomiska systemet och polisens funktion som byråkratisk och auktoritär tvångströja på befolkningen (koncentrationsläger, arbetsplatskontroller och den lokala identitetshandling, *houko*, som hindrade individernas geografiska rörlighet).

När väl de mer frispråkiga maoisterna undanröjts accepterades reformpolitiken enhälligt av partieliten och i slutet av 1978 lanserades av Deng Xiaoping. Syftet var att lätta på den ekonomiska kontrollen och uppmuntra ekonomiska initiativ på lokalplanet, både i städerna och på landsbygden.

Målet var också att införa ett ansvarssystem stället för passiv lydnad inför överhetens order. Återinförandet av marknadsmekanismer i ekonomin skulle synliggöra befolkningens behov och tillförsäkra att de tillfredsställdes bättre och snabbare. Trots att den centralt planerade sektorn skulle utgöra grunden i ekonomin behövdes större flexibilitet. Större tonvikt lades på lätt industri och småskalig företagsamhet på landsbygden. Med andra ord: reformivrarna ville inte utmana styret, bara förbättra det.

Reformerna var ett försök att bevara byråkratins makt över partistaten och partitoppens makt över folket. De ville öppna Kina för omvärlden, i övertygelsen om att det inte för evigt gick att förlita sig till en ekonomisk självhushållning. Den rimmade dessutom illa med den politiska öppning som Mao själv lanserade 1970-71, symboliserad av den amerikanske presidenten Richard Nixons besök i Kina 1972. Reformivrarna ville snabbt öka levnadsstandarden genom en ekonomisk och politisk liberalisering och genom att öppna Kina ekonomiskt mot omvärlden. I praktiken tog historien en annan vändning.

Reformpolitiken ledde i sitt första skede till väldigt blygsamma resultat i städerna och industrin — ekonomins grundvalar. Ställd inför en lamslagen befolkning, ett oroligt parti och brist på tekniskt kunnande gick regimen försiktigt framåt. På det lokala planet uppmuntrades mångfalden i ett försök att undvika de generaliseringar som blivit så kostsamma under Det stora språnget.

Denna försiktighet ledde till att reformpolitiken delvis hamnade i en återvändsgränd när en konservativ och inkompetent byråkrati hindrade reformeringen av de statliga företagen och använde byråkratiska lagvrängarknep för att hindra återkomsten av privat småföretagsamhet och handel, vilket blivit tillåtet igen för första gången sedan 1950-talet.

1982-83, tre år efter det att reformpolitiken lanserats, hade den avstannat, åtminstone vad gäller städerna och industrin.

Men till regimen förvåning ledde förändringarna på landsbygden till att reformerna blev mer långtgående än vad partiet hade menat. Genom ett ständigt växande tryck genomfördes på landsbygden 1982. en fredlig avkollektivisering av jorden. Ledningen hade inte förutsett eller önskat sig återgången till familj jordbruk, men accepterade den med tanke på de anmärkningsvärda resultat som bönderna uppvisade.

Bönderna förvandlade det av partiet lanserade ”ansvarssystemet” till en återgång till familj jordbruk. I princip var marken kvar i statens ägo samtidigt som den i praktiken privatiserades av bönderna.

Reformerna var ett försök att bevara byråkratins makt över partistaten och partitoppens makt över befolkningen.

Men på landsbygden blev reformerna mer långtgående än vad partiet hade menat...

Befolkningen på landsbygden svarade omedelbart på avkollektiviseringen. Den hoppades på de återupprättade marknaderna för jordbruksprodukter, på de möjligheter som mindre privata och kooperativa företag gav samt på att en förbättrad handel skulle leda till en höjd levnadsstandard.

Avkollektiviseringen, den snabba höjningen av böndernas levnadsstandard och den minskade sociala spänningen på landsbygden förändrade bilden av Kina. Efter trettio år med ett ”socialistiskt” system byggt på storindustri och städer, bestod Kina igen av ett hav av små självägande bönder. Grunderna för stats-”socialismen” undergrävdes av utvecklingen på

landsbygden.

Man kan fråga sig varför partiet accepterade den oväntade privatiseringen av jord och återkomsten av småkapitalister på landsbygden. Kommunistpartiets desperation och medlemmarnas vilshenhet efter kulturrevolutionen är bara en del av förklaringen.

Den främsta orsaken är att kommunistpartiets ledning (helt riktigt) gjorde bedömningen att välnärda men socialt splittrade bönder inte längre utgjorde ett hot mot regimen trots att de inte längre utsattes för hård partikontroll. Kinas historia visade byråkraterna att bara en desperat bondebefolkning kunde utgöra ett hot mot den styrande dynastins överlevnad.

Med andra ord sågs kapitalismens återinförande på landsbygden som en åtgärd som ökade regimen's möjligheter att överleva, inte som ett hot mot den.

Jordbruksproduktionen slog rekord 1984. Reformpolitikens framgångar på landsbygden uppmuntrade reformivrarna att gå på offensiven gentemot de konservativa krafterna i städerna och industrin. Tidigare hade reformivrarna försökt introducera marknadsmekanismer i ett försök att reglera en ekonomi som ännu var underordnad planen.

Men privatiseringen av jordbruksmarken i ett land där 80 procent lever på landsbygden samtidigt som marknadsmekanismer infördes i städerna, ledde till att det ursprungliga reformprojektet förändrades. Detta var inget mindre än inledningen på ett aldrig uttalat eller erkänt återinförande av kapitalismen.

Det var då som allt började gå fel. Samtidigt som reformerna ledde till viktiga förändringar i industrin och livet i städerna, förhindrade byråkratin inom den statliga sektorn utvecklingen och förvrängde reformerna till egen vinning.

Majoriteten av partikadern ville behålla sin gamla makt och sina privilegier och ville inte anpassa sig till de nya reglerna. En mindre grupp försökte urvattna reformerna genom omfattande korrruption. Den svagaste gruppen utgjordes till en början av dem som ville se en privatisering av statens ekonomi och att de själva skulle bli kapitalister.

Arbetarna i den statliga sektorn hade utkämpat en omfattande och mestadels framgångsrik kamp för att behålla landvinningarna från den maoistiska perioden, till exempel rätten till arbete, likalönsprincipen, ett socialt skyddsnet och subventionerad mat och hyra.

Detta gäller inte för den "kollektiva sektorn" — företag som ägs av lokala eller regionala myndigheter eller arbetarkollektiv. Det är här man kan hitta en superexploatering av de arbetande jämförbar med 2800-talets Europa och som förekommer under all tidig kapitalism. Denna nya sektor, som delvis består av arbetar-bönder som nyligen kommit till städerna, tenderar att dra till sig majoriteten av arbetarklassen. Till den kan redan idag räknas 36 miljoner människor i städerna och 90 procent av de 110 miljoner som arbetar i företag på landsbygden. För att sammanfatta: statens fästning är belägrad och hotat.

Småskalig, ofta familjebaserad kapitalism (privata företag med sju anställda eller färre), sysselsätter nästan 30 miljoner människor i omkring 18 miljoner företag. Sammanlagt 3,5 miljoner arbetar i de ungefär 240 000 kinesiskt ägda privata bolag med åtta eller fler anställda. Slutligen arbetar runt 6 miljoner kineser i de 170 000 företag som antingen är utländskt ägda eller *joint venture*-projekt, samriskföretag.

Den kapitalistiska sektorn är långt ifrån obetydlig. För ett land av Kinas storlek är den ändå väldigt liten. De kapitalistiska företag som växer snabbast är de som är kopplade till partikadern, antingen genom att de drar fördel av den ökande privatiseringen i städerna eller

genom en parasitär kontroll av statliga företag. Lika framgångsrika är de stora import-exportföretag, eller företagen för internationella investeringar (som CITIC) som staten eller provinserna grundat och som styrs av höga byråkrater.

Utländskt kapital började strömma in i Kina i slutet av 1980-talet. Mellan 1979 och 1991 investerades 4 miljarder US-dollar: bara under år 1991 investerades 58 miljarder US-dollar och 1993 strömmade ytterligare 100 miljarder US-dollar i utländskt kapital in i landet. De flesta av de utländska investeringarna är etniska kineser från Hong Kong, Taiwan eller exilkineser. Det utländska kapitalet arbetar vanligen i *joint venture*-projekt med en lokal partner.

Den kinesiska kapitalismens framtid beror på vad som händer inom den högsta nomenklaturen, framför allt söner (mer sällan döttrar) till dagens partiledning. "Prinsarnas parti" förbereder ett fullständigt återinförande av kapitalismen, men lämnar dörrarna öppna. Staten har alltid spelat en mycket stor roll inom ekonomin; under kejsartiden, Chiang Kaisheks Goumindang 1928-49 och under Mao. Det är inte förvånande att några höga byråkrater och kapitalister förespråkar någon form av statskapitalism, eller privat kapitalism under statlig kontroll. Ett nykapitalistiskt Kina måste ta hänsyn till de långvariga och speciella kinesiska traditionerna, som statens mycket stora betydelse och ämbetsmannaväldet. Det är inte förvånande att ledare från kommunistpartiet i dag sneglar på den taiwanesiska modellen.

Trots landets sociala kris har missnöjet inte samlats till något som kan utgöra ett hot mot regimen. Men det sprider sig. I dag drabbas många bönder, som tidigare drog fördel av reformerna, av allt fler skatter, sjunkande levnadsstandard och ett växande gap mellan priset på jordbruksprodukter och de varor de själva måste köpa. På nytt får de se hur landsbygdens utveckling får stå tillbaka för städernas.

Samtidigt är många av dem som lever i städerna missnöjda. Arbetarna i de statsägda företagen riskerar att förlora sin särställning, medan arbetarna i den nya sektorn utsätts för superexploatering. Det är i dag inte ovanligt med 16 timmars arbetsdag, sex eller sju dagar i veckan.

Antalet strejker i den nya sektorn ökar, likaså försöken att ta de första stapplande stegen för att försvara arbetarnas rättigheter. De officiella fackföreningarna förblir passiva, eller också står de på chefernas sida. Det är inte ovanligt att samma person kan vara företagsledare, partisekreterare på företaget och fackföreningsordförande. Till och med småkapitalisterna klagar. Byråkraterna kräver ständigt mutor, partikadern terroriserar dem eller försöker illegalt förhindra deras affärer.

Marginaliserade från samhället lever tiotals miljoner bönder illegalt i städerna utanför myndigheternas kontroll. En nygammal kriminell gangstermiljö håller på att växa fram.

Det Kina som alltmer hävdar sig internationellt plågas ännu, fem år efter massakern på Himmelska fridens torg, av en omfattande social kris. Landet står inför en vändpunkt. Valet av Dengs efterträdare är något mer än en kamp mellan fraktioner. Slutet på Dengs styre markerar slutet för regimen. Om dagens härskare åter kan ta initiativet, kan de kanske förvandla systemet och samhället och själva bli ny kapitalistisk elit. Annars kommer de att försvinna.

Som i så många andra länder är inte utsikterna till en social frigörelse och frihetlig socialism möjliga inom den närmaste framtiden. Däremot ska man inte helt räkna bort möjligheterna till en folklig explosion. Något som förblir ett av de största hoten mot regimen nu när Deng tynar bort.

Översättning: Birgitta Lagerlöf (Ur *International Viewpoint*, februari 1995)

Se även:

Pierre Rousset: [1900-talets Kina – Kritiskt bokslut över maoismens roll i revolutionen: bidrag och begränsningar](#) (artikel från oktober 2012)

Au Loong Yu: [Kinas ”byråkratiska kapitalism”](#)